

Karen Hjorth
& Anette Warring (red.)

Handlingens kvinder

Handlingens kvinder

Grethe Ilsøe, Karen Hjorth, Helle Linde, Adda Hilden,
Minna Kragelund, Bente Rosenbeck, Hanne Rimmén Nielsen

Handlingens kvinder

Roskilde Universitetsforlag

Grethe Ilsøe, Karen Hjorth, Helle Linde, Adda Hilden,
Minna Kragelund, Bente Rosenbeck, Hanne Rimmén Nielsen
Handlingens kvinder
1. udgave, 2001

© Roskilde Universitetsforlag, 2001

Omslag: Torben Lundsted
Tryk: Narayana Press, Gylling
Sats: Samfundslitteratur

ISBN 978-87-7867-988-8

Udgivet med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse
Alfred Good's Fond
Statens Humanistiske Forskningsråd

Forsidebilledet forestiller de første tre kvindelige delegerede ved Folkeforbundet 1920. Fra venstre er det Kristine Bonnevie fra Norge, Anne Bugge Wicksell fra Sverige og Henni Forchhammer fra Danmark.

Roskilde Universitetsforlag

Rosenørns Allé 9
1970 Frederiksberg C
Fax: 35 35 78 22
Tlf.: 38 15 38 80
sl.forlag@sl.cbs.dk
[www. samfundslitteratur.dk](http://www.samfundslitteratur.dk)

Alle rettigheder forbeholdes
Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med COPY-DAN, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.
Undtaget herfra er korte uddrag til anmeldelse.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Introduktion	9
<i>Grethe Ilsøe</i> Kampen for en national identitet – Birgitte Skeel (1638-99).	13
<i>Karen Hjorth</i> »Ikke helt lykkelig, men heller ikke ganske nedtrykt« – Christiane Louise Warnstedt	29
<i>Helle Linde</i> »Endnu ikke gift« – enker i København i første halvdel af 1800-tallet	53
<i>Adda Hilden</i> »Noget til det almindelige Bedste« – den danske Diakonissestiftelses oprettelse og første tiår, 1863-1873	75
<i>Minna Kragelund</i> Visioner og kamplyst – håndarbejds lærer Dorothea Heckscher	99
<i>Bente Rosenbeck</i> »En fribåren social skole« – da det sociale hjælpearbejde blev til en uddannelse.	127
<i>Hanne Rimmer Nielsen</i> I Folkeforbundets tjeneste – Henni Forchhammers rejsebrev fra Genève 1920-37.	165
Forfatterne	219

Forord

I de sidste 10 år har en gruppe kvindelige historikere arbejdet sammen om at dokumentere, at det ikke skyldes mangel på kilder, når kvinders liv, vilkår og virke fylder så lidt i den almindelige Danmarkshistorie.

Samarbejdet har hidtil resulteret i to udstillinger, en foredragsrække og tre artikelsamlinger: *Søg – og I skal finde* (1991), København, Kvinder og Kærlighed (1993) samt *Bur. Kan, kan ikke. Vil, vil ikke. Kvindeliv i perspektiv* (1996).

Nu er vi her igen med en ny samling artikler, hvis fælles tema er Handlingens kvinder. Kvinder har ofte måtte udfolde sig inden for snævre, samfundsskabte rammer, men i denne bog skildrer vi handlekraftige kvinder, for hvem det lykkedes at gennemføre det, de ville, kvinder som flyttede grænserne for andre kvinders muligheder. Vi håber, at artiklerne ud over at formidle ny viden også vil inspirere andre til at søge i arkiver og samlinger for at finde kvinderne i historien.

Forhenværende stadsarkivar Helle Linde døde den 25. april 2000. Hun har bidraget til alle fire publikationer herunder også *Handlingens kvinder*. Hendes bidrag har på kontant og nøgtern vis åbnet hidtil ubenyttede kilder i Københavns Stadsarkiv. Vi tilegner bogen til Helle i kærlig erindring.

Vi takker Carlsen-Langes Legatstiftelse, Alfred Good's Fond og Statens Humanistiske Forskningsråd for støtte til trykning af bogen.

Introduktion

Denne bog handler om kvinder, der gjorde en indsats og dermed formåede at gøre en forskel. Nogle handlede på egen hånd mens andre indgik frugtbare samarbejdsalliancer med andre kvinder. Da de levede under vidt forskellige historiske betingelser var karakteren af deres indsats, betydningen af værket og de barrierer de måtte bryde også meget forskellige. For det meste var forhindringerne af samfundsmæssig karakter men kunne også antage mere personlig og sjælelig form.

Kvindens mulighed for at spille en synlig rolle i samfundslivet var før det 20. århundrede yderst begrænset. Deres rettigheder var i det store og hele bestemt af familiens sociale status og uafhængig af deres personlige egenskaber og evner. I denne bogs tre første artikler fortæller forfatterne om kvinder, der mistede deres ægtemand eller forsørger, men tog kampen op for at bevare kontrollen over egen livssituation. Det lykkedes, og »de klarede pynten«.

I midten af 1800-tallet opnåede kvinder økonomisk råderet og visse erhvervs muligheder og samtidig begyndte sociale og uddannelsesmæssige opgaver, der tidligere var blevet varetaget i hjemmet, at blive professionaliseret og gjort til samfundets ansvar. Mange kvinder formåede at udnytte de nye muligheder og i bogens tre efterfølgende artikler fortæles om kvinders pionerindsats inden for sygepleje, uddannelse og socialt hjælpearbejde. Først med erhvervelsen af det politiske medborgerskab i begyndelsen af dette århundrede begyndte kvinder at spille en direkte politisk rolle ikke bare på den nationale men også på den internationale scene. Bogens sidste artikel handler om, hvordan det lykkedes kvinder at opnå indflydelse på den storpolitiske dagsorden. I bogens anden halvdel fortæles således om »kvinder, der gjorde en forskel«.

Samlet set repræsenterer bidragene en historisk bevægelse fra kvinder, der gjorde sig gældende i privatsfæren, over kvinder for hvem det lykkedes at præge samfundet på det sociale og uddannelsesmæssige felt, til kvinder som opnåede at få direkte politisk indflydelse.

Den første artikel »Kampen for en national identitet – Birgitte Skeel (1638-99)« er skrevet af Grethe Ilsøe. Birgitte Skeel var privilegeret. Hun tilhørte samfundets øverste lag, var velbegavet, karakterfast og virkelysten. Hun blev personligt og med stor kraft ramt af tidens krige og politiske begivenheder og kom herved ud for en række eksistentielle udfordringer. Dem mødte hun med velovervejet og resolut handling. Den største udfordring mødte hun i Skåne, hvor hun i årevis ufortrødent førte kamp mod sønnens og familiegodsets forsvenskning. Hun tabte kampen, men nåede herigennem selv frem til bevidstheden om en national identitet. Birgitte Skeel evnede at tilpasse sig de omskiftelige forhold. Karen Hjorth fortæller i sin artikel »Ikke helt lykkelig, men heller ikke ganske nedtrykt – Christiane Louise Warnstedt« om Louise Warnstedt (1740-1813), som i knapt 30 år boede på Frederiksdal Slot. Her hænger hendes portræt stadig, malet af tidens berømteste maler Jens Juel, og i skoven står et monument til hendes hyldest synlig for alle forbipasserende. Hermed blev Louise fremhævet for familien og for offentligheden som en smuk og følsom skæbne. For artiklens forfatter er Louise Warnstedts succes den, at hun var en dame med en usædvanlig integritet. Hun var fattig, uden uddannelse, ansvarlig for tre mindre søskende i en tid, hvor der ikke var meget hjælp at hente. Hun kunne have mange grunde til senere at sløre sin baggrund, men hun glemte den ikke. Hun levede sikkert med lejlighedsvis ydmygelser, men blev ikke følgagtig. Hun var klar over sit værd og sine talenters betydning. Hun havde overlevelsesinstinkt og vilje.

I begyndelsen af 1800-tallet havde enker større personlig og økonomisk frihed end andre kvinder. De kunne selv disponere over deres formue og videreføre deres mands virksomhed. Helle Linde argumenter i artiklen »'Endnu ikke gift' – enker i København i første halvdel af 1800-tallet« for, at enkeres selvstændige stilling var et af udgangspunkterne for den gryende kvindefrigørelse. På grundlag af valglisten og folketællinger redegør forfatteren for københavnske enkers situation i almindelighed, hvorefter hun bl.a. ved hjælp af skifteprotokoller giver et nærmere indblik i forskellige ejendomsbesiddende enkers vilkår og skæbne. Gennemgående formåede enkerne at bevare eller forøge formuen og var dermed et bevis for, at kvinder kunne klare sig, når de fik lov til det.

I forbindelse med oprettelsen af en dansk diakonissestiftelse ud-

foldedes gennem 30 år, fra 1861-91, et initiativrigt, tæt og med tiden dybt personligt samarbejde mellem to næsten jævnaldrende Louiser, Danmarks dronning Louise, Chr. IXs hustru (1817-98) og landets første diakonisse, Diakonissestiftelsens første forstanderinde, søster Louise Conring (1824-91). Dette samarbejde og dets betydning fortæller Adda Hilden om i sin artikel »Noget til det almindelige bedste – den danske Diakonissestiftelsens oprettelse og første tiår, 1863-1873«. Gennem deres brevveksling, der er bevaret i Diakonissestiftelsens arkiv, følges de gennem store og små problemer, mens deres livsværk tager form. I årene omkring krigen i 1864 var der ingen sympati for tysk-inspirerede initiativer, ej heller for tiltag, der kunne synes præget af katolicismen. Stiftelsen af en filantropisk, evangelisk-luthersk kvindeinstitution på økumenisk grund var en pionerbedrift af rang, og skønt mange gode kræfter med tiden stod sammen om opgaven, er der fra alle sider enighed om, at dens succes skyldtes – de to Louiser.

Minna Kragelund vurderer i artiklen »'Visioner og kamplyst' – håndarbejds lærer Dorothea Heckscher«, at Dorothea Heckscher (1858-1914) fagligt og pædagogisk er den dygtigste håndarbejds lærer, Danmark har haft. I 1910 blev hun ansvarlig for den første statsanerkendte højere uddannelse af håndarbejds lærere, den såkaldte faglærerindeeksamen. Hun blev præmieret for sine håndarbejder på udenlandske udstillinger, og hun var en del af det progressive pædagogiske miljø omkring den danske pigeskole. Hendes skriftlige arbejder er stadig læseværdige og provokerende i sine krav til lærerindeuddannelse og håndarbejdsundervisning. Eftertiden gav hende imidlertid ikke noget eftermæle. Fra 1914 til 1984 skrives der intet om hende, selvom om »hendes« uddannelse levede videre og indtil ca. 1980 var håndarbejds lærerens bedste mulighed for efteruddannelse. Minna Kragelund karakteriserer derfor Dorothea Heckschers liv som en paradoksal succeshistorie.

Artiklen »'En fribåren social skole' – da det sociale hjælpearbejde blev til en uddannelse« omhandler den tætte sammenhæng, der var mellem oprettelsen af mødrehjælpen som offentlig institution i 1939 og etableringen af en socialrådgiveruddannelse i Danmark i 1937. Bente Rosenbeck beskriver i sit bidrag, hvordan oprettelsen af uddannelsen var resultat af et pionersamarbejde mellem Vera Skalts (1904-1990) og Manon Lüttichau (1900-95). Sammen virkede de for, at der til de sociale institutioner blev knyttet uddannede rådgivere. Skalts og